

Ерих Нойман

**ПРОИЗХОД И РАЗВИТИЕ
НА СЪЗНАНИЕТО**

София, 2025

Преводът е направен по изданието:

ERICH NEUMANN

URSPRUNGSGESCHICHTE DES BEWUSSTSEINS

Mit einem Vorwort von C. G. Jung

First published in 1949 by Rascher Verlag

© 2010 Schwabenverlag AG, Patmos Verlag, Ostfildern

© Издателство „Изток-Запад“, 2025

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Даниела Дечева, превод, 2025

© К. Г. Юнг, предговор, 2025

ISBN 978-619-01-1671-4

Ерих Нойман

ПРОИЗХОД И РАЗВИТИЕ НА СЪЗНАНИЕТО

Превод от немски
Даниела Дечева



*Ако трите хиляди години
опит не си осъзнал,
си оставаши в мрак незнаещ
и живееш ден за ден.*

Гьоте*

* Goethe, J. W., Gedichte. West-östlicher Divan, 1814–1819. Buch des Unmuts. Aus: Und wer franzet oder britet. Преводът на тази строфа е мой, за целите на този текст. Стихотворението не е включено в българските издания Й. В. Гьоте, Избрани творби, НК, С., 1980, и Й. В. Гьоте, Лирика, драма проза, НК, С., 1971.

[Всички бележки под линия, освен изрично отбелязаните, са на преводача.]

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор от К. Г. Юнг	13
-------------------------------------	-----------

Въведение	15
------------------------	-----------

Митологията като проекция на колективното несъзнавано • Архетипните стадии в развитието на съзнанието • Аспектът на историческото развитие • Творческото значение на съзнанието • Трансперсонални и персонални фактори • Развитие на съзнанието като общочовешки и онтогенетичен процес • За метода • Индивидуално- и културнотерапевтичното намерение на изследването

ПЪРВА ЧАСТ МИТОЛОГИЧНИТЕ СТАДИИ В РАЗВИТИЕТО НА СЪЗНАНИЕТО

А. МИТЪТ ЗА СЪТВОРЕНИЕТО

I. Уроборосът	27
----------------------------	-----------

Уроборосът като космологичен, исторически и онтогенетичен символ на зараждането • Символиката на произхода: съвършеният кръг, зародишът, съдържащото противоположностите, вечно покоящото се • Двете тълкувания на кръгостта: утробата и родителите • Майчиният уроборос и зародишът на Аза: добрата майка • Уроборичният инцест като тенденция към първичното единство • Свързаните помежду си прародители • Бащинският уроборос: начало на ставането в себеоплождането • Предсветовното знание в стадия на уробороса • Символиката на телесната схема • Хранителният уроборос: символиката на обмяната на веществата в митологията на първоначалата • Автархията на уроборичния стадий • Отделянето от уробороса: центроверсията като основа на конфронтацията на Аза със света и несъзнаваното • Уроборосът като символ на съвършенството на индивидуацията

II. Великата майка, или Азът под доминацията на уробороса	51
--	-----------

Излизането на Аза от уробороса и двата аспекта на Великата майка • Надмощието на света и на несъзнаваното: матриархатът като психична фаза • Детето • Синът, любовник на Великата майка, младежката фаза

на Аза: растителна символика и фализъм • Великата майка като девица и блудница • Плодовитостта на страховитата майка: кръвожадност, жестокост, кастрация, разчленяване • Матриархалният инцест спрямо уроборичния инцест

Египет, Ханаан, Крит, Гърция

като владения на Великата страховита майка

Изида – Озирис • Приказката за Бата • Ашера, Анат, Астарет • Символика на плодовитостта в критско-микенската култура • Богините майки и гръцките митове за герои

Фази на отношенията на младежа любовник с Великата майка

Вегетативната фаза: Примирение със съдбата и матриархална кастрация • Бунтуващите се: бягство, съпротива, противопоставяне, самокастрация, самоубийство • Преоценка и изтласкване на Великата майка • Враждуващите близнаци и фигурата на противника

III. Разделянето на прародителите, или Принципът на противоположностите 96

Раждането на съзнанието от разделянето на прародителите: митологията на сътворяването на светлината • Еманципацията на Аза и преминаването на съзнанието към самостоятелност: Другостта, волята за власт • Възникването на принципа на противоположностите: мъжко – женско, вън – вътре, добро – зло • Негативните последици от действията на Аза като герой: загуба на рая, откъснатост, вина • Агресия и развитие на Аза • Укрепващата мъжественост на Аза

Б. МИТЪТ ЗА ГЕРОЯ

I. Раждането на героя 117

Двойните родители • Девицата майка • Двойната структура на героя • Мъжката група и развитието на съзнанието • „Горната“ мъжественост, бащата и „небето“: духовната страна • Посвещаването и създаването на Аза на герой • Ритуалът на египетските царе като ритуал на прераждането

II. Майцеубийството 131

Мъжкят Аз и преодоляването на страховитата майка • Прераждането в инцеста на героя • Символиката на „горната“ мъжественост • Неуспехът: Опасността от „горна“ кастрация: Самсон, Едип и „Мъртвият ден“ на Барлах • „Орестия“ и краят на властта на майката

III. Отцеубийството 144

Образът на бащата • Инстанцията на света на бащите и културният колектив • „Гласът“ и съвестта • Героят като син на трансперсоналния и враг на персоналния баща • Борбата срещу „страховитото мъжко“ • От матриархат към патриархат • Промяната в царския ритуал • Неуспехът: Патриархалната кастрация: унищожение чрез духа

В. МИТЪТ ЗА ПРОМЯНАТА

I. Пленницата и съкровището 163

Двупосочността на митологичните мотиви: обективно и субективно ниво ♦ Освобождаването на пленницата като цел на битката с дракона ♦ Трансформирането на женското чрез себетрансформиране на мъжкото: отделянето на анимата от архетипа на майката ♦ Преодоляването на първичния страх от женското ♦ Спечелването на любимата, спътницата, помощницата ♦ Откриването на душевния свят ♦ Съкровището като труднодостижима ценност: Творческата реалност на душата ♦ Душевната реалност на ритуала в антропоцентричния обрат: героят, Великата личност, носителят на култура ♦ Свещеният брак като митологичен образ на синтеза между съзнание и несъзнавано ♦ Двойният аспект на ритуала за плодородие ♦ Персей като парадигма на мита за героя

II. Промяната, или Озирис 181

Трите форми на активност на героя: промяна на външния свят, освобождаване на вътрешния свят, трансформация на личността ♦ центроверсия и неразрушимост: Митът за Озирис ♦ Озирис и матриархалният ритуал за плодовитост: живият фалос, богът на зърното, разчленяването ♦ Озирис като дълговечен: мумията с дългия член ♦ Горен и долен Озирис ♦ Озирис като победител на смъртта ♦ Символиката на стълба джед: долна плодовитост, дълговечност, издигане на долното ♦ Озирис и символиката на издигането ♦ Двойната структура на Озирис: Озирис и Ра ♦ Себеобновяване и промяна: ритуалът на Озирис на египетските царе, съединяване на частите на душата ♦ Трите части на ритуала Озирис: празник на пролетта, коронация, празник Сед ♦ Изместването на матриархата от патриархата: Хор като син на Озирис ♦ Отъждествяването на бащата и сина: Озирис като цар на духовете, царят Хор като син и наследник ♦ Духовният фалос и промяната ♦ Хор и Озирис като Аз и цялостна личност ♦ Митът за Озирис като мит за героя и промяната: The Perfect Being ♦ влиянието на мита за Озирис върху представата за съвършеното същество

ВТОРА ЧАСТ

ПСИХОЛОГИЧЕСКИТЕ СТАДИИ НА РАЗВИТИЕ НА ЛИЧНОСТТА

А. Началното единство

Центроверсия и формиране на Аза

(митологични стадии: уроборосът и Великата майка) 209

Азовият комплекс ♦ Структурен и генетичен аспект на интерпретацията ♦ Архетипните стадии като s. d.-последователност (Питри)

Зародишът на Аза в уроборичната ситуация на произхода

Трите фронта: Азът и светът, Азът и групата, Азът и несъзнаваното ♦ Екстериоризирането на психиката като основа за интроекция и проекция ♦ Доминацията на колективното несъзнавано при груповата реакция и митологичната аперцепция

Развитието на Аза от уробороса

Уроборосът като гранично състояние на съзнанието ♦ Плероматичната природа на уробороса и заплахата на уроборичния инцест ♦ Безформената цялост на света и несъзнаваното и слабостта на Аза

Центроверсията в органичния свят и в стадия на уробороса

Телесната цялостна личност: отъждествяването тяло и психика ♦ Хранителният уроборос и символиката на обмяна на веществата в психиката

Центроверсията, Азът и съзнанието

Съзнанието като орган на възприятията ♦ Образното представяне на външния и вътрешния свят ♦ Дистанцията на съзнателната система ♦ Съзнанието като защитен орган на центроверсията ♦ Азовият комплекс като представител на целостта ♦ Конфликтът между Аза и несъзнаваното: страховитата майка, противникът и бунтуващите се ♦ Творящият Аз като филиален орган на центроверсията ♦ Диференцирането на психиката и самостоятелността на съзнанието

Следващите фази в развитието на Аза

Нарцисизмът и растителната символика в стадия на младежа: Зависимостта на Аза от автономните процеси на несъзнаваното ♦ Междинните фази: неотделеността на Аза от несъзнаваните фигури на противоположния пол ♦ Фализъм и животинска символика: Укрепването на активността на Аза чрез идентификация с активните нагонни компоненти на несъзнаваното ♦ „Горната“ мъжественост и героичният Аз: независимостта на Аза от телесната система и причисляването му към духовния принцип ♦ Регресия и развитие на Аза

Б. РАЗДЕЛЯНЕТО НА СИСТЕМИТЕ**Центроверсия и диференциране**

(митологични стадии: разделянето

на прародителите и битката с дракона)249

Укрепване на системата на Аза в съпротивата към несъзнаваното ♦ Включване на несъзнаваните тенденции към агресия в активността на Аза ♦ Активната конфронтация на Аза с несъзнаваното и възникването на индивидуалността

Разцепването на архетипите

Съдържателни и емоционални компоненти на несъзнаваното ♦ Дискурсивното опитно преживяване на архетипите от Аза като защита на

съзнанието ♦ Преживяване на противоположностите чрез архетипите като дело на съзнанието ♦ Оформяне на несъзнаваното като резултат от съзнателното систематизиране

Разграждане на емоционалния компонент и рационализиране

Промяна на действието на символите при преработването им от съзнанието ♦ Опитното преживяване на света и несъзнаваното като следствие от овладяването на емоционалността ♦ Разграждането на емоционалния компонент като развитие на човека на мозъчния ствол към човек на мозъчната кора ♦ Съзнателната реакция на индивида срещу инстинктивни реакции на вида ♦ Овладяване на емоционалността и обективност

Вторичната персонализация

Обезценяване (дефлация) на трансперсоналното ♦ Персонализирането на трансперсонални съдържания ♦ Разделянето на психика и обективния свят чрез интродекцията ♦ Мъжкият акцент в развитието на съзнанието

Трансформацията на компонента удоволствие – неудоволствие

Движението на либидото между съзнание и несъзнавано ♦ Конфликтът на удоволствието между съзнанието и несъзнаваното ♦ Страдание и чувство на вина като резултат от конфликта на удоволствието

Формиране на инстанции на личността

Архетипните стадии като стадии на Аза ♦ Формиране на инстанции, центроверсия, единство на личността ♦ Формиране на сянката ♦ Анима

Синтетичната функция на Аза

Светогледът ♦ Формирането на културния канон ♦ Интеграцията на личността

В. СЪЗНАНИЕТО В РАВНОВЕСИЕ И КРИЗА

Компенсиране на разделените системи:

културата в равновесие285

Културният канон и изискването на колектива за възпитание ♦ Компенсаторната функция на символния свят ♦ Символът като израз на духовната страна ♦ Защитеността на личността в културния канон ♦ Емоционалната виталност в културния канон ♦ Творческото отношение между Великата личност и колектива ♦ Борбата на Великата личност срещу културния канон

От разделяне към разцепване на системите:

културата в криза

Масовизирането и разпадът на културния канон в западния свят ♦ Отчуждаването от несъзнаваното ♦ Патриархалната кастрация: Завладяването от духа ♦ Перверзното развитие на диференцирането: вцепененост на съзнанието, загуба на функцията за цялост, блокиране срещу

емоции, обезценяване на трансперсоналното, надценяване на рационализирането • Последствия от разпадането на културния канон: инфлация на личното пространство, произвол на изолирани архетипи, атомизиране на индивида, реактивно масовизиране

Г. ЦЕНТРОВЕРСИЯ И ВЪЗРАСТ

Значението на възрастите309

Удължаването на детството и онтогенетичното повторение на човешкото диференциране на съзнанието

Процесите на диференциране и приспособяване към външната реалност: типологично диференциране, преход от ориентиране спрямо целостта към ориентиране спрямо съзнанието, овладяване на емоционалността, вторична персонализация, патриархална линия на развитието на съзнанието • Изграждане на инстанции на личността: персона, анима, сянка • От защитеността в несъзнаваното към защитеността в културния канон: от центрирането около инстинктите към центриране около Аза • Психичният конфликт като енергийна основа за формирането на личността • Двата пътя на пренос на либидо към света: проекция и съзнателен интерес

Съживяването на колективното несъзнавано и промяната на Аза през пубертета

Проекцията на архетипите и откъсването от личния семеен роман • „Прераждането“, раждането на героичния Аз: централното място на Аза в колектива

Самоосъзнаването чрез центроверсията във втората житейска половина

От дете към възрастен • Интеграцията като обратното на диференцирането: обезценяване на света, интеграция на личностните инстанции, съживяване на емоционалния компонент, премахване на вторичната персонализация • „Обединяващият символ“ като изява на центроверсията • Психология на промяната и опитното преживяване на цялостната личност

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение I

Групата, Великата личност и развитието на индивидите327

Маса и група • Духовният аспект на тотема • Проявления на Великата личност • Индивидите по стъпките на Великата личност • Духовният акцент на мъжката група

Приложение II

Формирането на масовия човек и явления на реколективизацията	339
От група към маса ♦ Сянката и масовият човек ♦ Атомизиране и реактивно масовизиране ♦ Регресивното разтваряне на личността в масата ♦ Илюзорният характер на опиянението в масата	
Бележки	346
Именен показалец	367
Предметен показалец	368

ПРЕДГОВОР

На драго сърце откликнах на желанието на автора да напиша няколко думи като въведение към книгата му, още повече че е добре дошла за мен, както рядко някоя друга, защото тръгва оттам, откъдето също бих започнал, ако имах още един живот. Тя е *disiecta membra** на моята собствена научна продукция, а именно събиране, преглеждане и оформяне в едно цяло на всички онези „започнати, но недовършени“ неща. Когато прочетох ръкописа, ми стана ясно какви големи недостатъци има работата на пионера: вървиш, препъвайки се, през непознати области, подлъгваш се от аналогии, отново и отново се губиш в нишките на Ариадна, оставаш поразен от нови впечатления и възможности и – което е най-лошото – винаги чак впоследствие се сещаш за онова, което е трябвало да знаеш отначало. Второто поколение има преимущество да разполага с известен – макар и несъвършен – обзор; познава някои указания, близки до същественото, и най-вече – знае онова, което трябва да знаеш, когато искаш да изследваш задълбочено една новооткрита територия. Оборудван по този начин, представителят на това второ поколение може да свързва разпръснати обстоятелства, да развързва възли от проблеми и да опише в контекст цялата област, чиито мащаби пионерът бе в състояние да прозре едва в края на своя изследователски път. Тази колкото трудна, толкова и ценна задача авторът е решил успешно. Успял е да изгради контекст и чрез него да създаде една цялост – пионерът никога нямаше да успее в това, а и нямаше да се осмели. Като потвърждение на казаното работата му започва оттам, където аз пръв, неподозиращ, се натъкнах на цял нов континент, а именно матриархалната символика; за понятийното формулиране на находките си пък той използва символ, чието значение ми се изясни донякъде едва в последните ми трудове относно психологията на алхимията – става въпрос за уробороса**. Върху тази основа авторът успява, от една страна, за пръв път да изгради история на развитието на съзнанието, а от друга – да представи мита като феноменология тъкмо на това развитие.

* От лат. разпръснати части.

** От гр. οὐροβόρος и лат. uroboros – символ на безкрайността и вечния кръговрат; най-често змия, захапала опашката си.

По този начин той стига до изводи и прозрения, които са част от най-значимото, постигнато в тази област.

Разбираемо е, че за мен като психолог най-ценен е приносът на автора към основите на психологията на несъзнаваното. Странните за мнозина понятия на комплексната психология той полага върху фундамента на историческото развитие и изгражда едно прегледно построение, в което емпиричните понятийни образи заживяват. Изграждането на стройна система никога не може да стане без обща хипотеза, която от своя страна освен на обективни основи се крепи на темперамента и субективните предпоставки на автора. Особено в психологията този фактор е от огромно значение. „Личното уравнение“ определя начина на виждане. Относително окончателната истина се нуждае от съзвучието на много гласове.

Поздравявам автора за постижението му. Дано този кратък предговор му засвидетелства дълбоката ми благодарност!

К. Г. Юнг,
март, 1949 г.